Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

Modernleşme Sürecinde Yaşlı Bakımında Manevi Bakım Uygulamaları

Spiritual Care Practices in Elderly Care in the Modernization Process

Yusuf YAMAN

Dr., Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi.

Dr., Marmara University, Faculty of Theology, Sociology of Religion.

İstanbul, Turkey

yyamanankara@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1480-9025>

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.40318>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 26.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2020

Cilt / Volume: 28

Sayfa / Pages: 129-153

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

Modernleşme Sürecinde Yaşlı Bakımında Manevi Bakım Uygulamaları

Yusuf YAMAN¹

Özet

Yaşlı bireyin bakımı geleneksel toplumda aile üyeleri tarafından yapılmaktadır. Ancak kente göçün artması ve bu yeni yerleşim yerinde kadın da dahil aile fertlerinin çalışma hayatına girmeleri evde yaşlıya bakılmasını zorlaştırmıştır. Böylelikle yaşlı birey huzurevine bırakılma ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu makale, geniş aileden çekirdek aileye evrilen toplumsal yapı içindeki yaşlının zorunlu mekân değişimini konu edinmiştir. Ayrıca bu zorunlu değişim sonucunda yapısal işlevselci yaklaşımla konu ele alınmaya çalışılmış ve bu süreçte manevi desteğin yaşlının huzurevine adaptasyonuna olumlu etki yapıp yapmadığı konu edinmiştir.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde aile türleri, huzurevi ve manevi bakıma dair kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. İkinci bölümde ise yaşlılık teorileri, modernleşme ve modernleşmenin unsuru olan bireyselleşme konusu ele alınmıştır. Sonuç olarak modernleşme sürecinde yaşlının yaşamdan geri çekilme teorisinde iddia edildiği gibi yaşlının pasifleşmediği anlaşılmıştır. Ayrıca huzurevine yerleşen yaşlının manevi desteğe ihtiyaç duyacağı ve psikososyal teoride olduğu gibi manevi destekle yaşlı bireyin yaşam boyu farklı alanlarda da olsa aktif olabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Huzurevi, Sosyal Bakım, Manevi Bakım

Spiritual Care Practices in Elderly Care in the Modernization Process

Abstract

The care of the elderly individual is carried out by family members in the traditional society. However, the increase in immigration to the city and the participation of family members including women in this new settlement, made it difficult to take care of the elderly at home. Thus, the elderly person is faced with being left at the nursing home. This article focuses on the forced space change of the elderly in the social structure surfacing from extended family to nuclear family. In addition, as a result of this compulsory change, the subject was addressed with a structural functionalist approach, and in this process, whether the moral support had a positive effect on the adaptation of the elderly to the nursing home was obtained.

In the first part of the study, which consists of two parts, a conceptual framework on family types, nursing home and spiritual care has been formed. In the second part, the subject of old age theories, modernization and individualization, which are elements of modernization, are discussed. Consequently, it was understood that the elderly did not become passive, as claimed in the theory of the retreat of the elderly from the modernization process. However, it has been observed that the elderly who settle in the nursing home will need spiritual support and as in psycho-social theory, the elderly person can be active even in different areas with spiritual support.

Keywords: Modernization, Nursing Home, Social Care, Spiritual Care

¹ Bu makale Modernleşme sürecinde yaşlı bakımı ve maneviyat: İstanbul Ünal Özel Huzurevi örneği başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir. (Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2020). This article is extracted from my doctorate dissertation entitled *Elderly care and spirituality in the modernization process: Istanbul Unal Private Huzurevi example* (Marmara University, Institute of Social Sciences, February 2020).

Giriş

Yaşlı bakım uygulamaları tarihsel süreç içerisinde değişime uğrayan bir özellik arz etmektedir. Gerek ülkeden ülkeye gerekse kültürden kültüre farklı nitelikler sergileyen yaşlı bakımı, yaşlılara verilen önem, saygı ve değer ile yaşlının evde bakımını üstlenenler yanında; yaşlıya bir yük olarak bakıp huzurevine yerleştiren bakış açısı bu niteliklerden birkaçıdır. Yaşlı bakımının en yaygın aile yanında bakım şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Ailenin kentleşme ile birlikte farklı anlamlar kazanması nedeniyle yaşlının konumu da zorunlu olarak değişmiştir. Geleneksel toplumda bilginin merkezi olan yaşlı, modern kent toplumunda bu görevi yerine getirememektedir. Böylece yaşlı kişi, bir statü kaybına uğramıştır. Bunun yanında teknolojik ilerlemenin oluşturduğu sosyal değişimde oluşan hızlı ve sürekli değişim, yaşlı kişinin sahip olduğu bilgiyi de geçersiz veya başvurulmaz kılmıştır. Durum böyleyken, kent hayatı yaşlıyı yalnızlaştırmakta ve evlatları ile ilişkisinde kuşak çatışmalarını doğurmaktadır. Bu karmaşanın içine bir de yaşlanma ve yaşlılık algılarındaki değişim gibi bir sosyal problemin de eklenmesiyle, geniş aile olarak yaşamak daha güç bir hal almaktadır. Birlikte yaşamının önündeki bu engeller, modern hayatın doğal sonucu olarak yaşlılık probleminin de çözümünde profesyonel yardıma ihtiyacı artıracaktır. Bu anlamıyla huzurevleri kentsel hayatın bir gereği olarak kendisinden sıklıkla söz ettirmeye devam etmektedir. Huzurevi adı verilen kurum, devletin veya özel kuruluşların sosyal alana müdahalesini içeren sosyal refah devleti olmanın bir sonucu niteliğinde olmuştur (Durgun ve Tümerdem, 1999; Ardahan, 2010, s. 30).

Yaşlanınca gidilecek yegâne yer olarak huzurevlerinin olduğu söylenemez. Türkiye sosyo-kültürel yapısı gereği aile yanında bakımın daha yaygın olduğu göz ardı edilemez. Bunun yanında sosyal bakım uygulamaları olarak ifade edilen “evde bakım” uygulamalarının revaçta olduğu belirtilmelidir.²

Geleneksel ailede yaşlının sahip olduğu fonksiyonlar nedeniyle yaşlılık bir problem olmaktan ziyade, yaş bu anlamda güç ve saygınlık kaynağı kabul edilmektedir. Yaşlının aile içindeki statüsü, geleneksel toplumlarda yaşlının bakım ve güvenliğini olumlu yönde etkilemekte ve yaşlılık Sosyo-kültürel yapıda bir sorun olarak ortaya çıkmamaktadır. Oysa modern toplumlarda yaşlıların otoritesine dayanan düzen kaybolmuştur (Kıray, 1984, s. 14).

² Yaşlı yaşam evlerinin 2015 yılından itibaren açılması, yaşlı bakımında yeni bir süreci başlamıştır. <http://www.fatmaozkan.com/tag/turkiyenin-ilk-yasli-yasam-evi-acildi/> Erişim Tarihi: 26.07.2019

Sosyolojinin temel kuramlarından biri olan işlevselcilik yaşlılık çalışmalarında en fazla kullanılan kuramlar arasındadır. Araştırmanın sonuç kısmında yapısal-işlevselcilik kuramına atıfta bulunarak açıklamalar yapılmıştır (Swingewood, 2010, s. 241). Yapısal işlevselcilik anlayışına göre toplum aralarında karşılıklı işlevleri bulunan bağlantılara sahiptir ve iç içe geçmiş bağlantılar toplumda alt sistemleri oluşturmaktadır. Böylece toplum alt sistemlerden oluşan bir bütüne karşılık gelmektedir. Toplumu oluşturan her parça, diğer parçalarla ve toplumla bütünleşiktir ve birbirleriyle uyum içerisinde. Ancak ne zaman bu parçalar arasında bir uyumsuzluk ya da değişme durumu yaşanırsa, o zaman bir bütün olan toplumsal sistem bundan etkilenir. Çünkü alt sistemler arasında bir bağ vardır, bağların kopması sistemde farklılıkların görülmesine yol açar. Parsons'ın (1959: 5-6) da belirttiği gibi toplumsal sistem, kendisini oluşturan öğeleri ve öğeler arasındaki ilişkileri aktif bir şekilde içinde barındıran bir bütüne karşılık gelmektedir.

Yaşlı, ilerleyen zaman içerisinde bazı temel işlevlerini yitirse de aile üyelerinin birbirlerini manevi açıdan desteklemesi işlevi önemini korumaktadır. Hatta ilerleyen yaşlarda bu işleve verilen değer giderek artmaktadır. Aile üyelerini bir arada tutan psikolojik işlev başka kurumlara devredilmeden varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Parsons, 1955). Yapısal işlevselci bakış açısına göre bireylerin kişilikleri içinde bulundukları toplumun alt sistemlerinden bağımsız olarak incelenememektedir. Alt sistemlerden biri olan aile kurumu sosyalleşme ajanlarının başında yer aldığı için, yaşlı bireyin bakım ihtiyaçlarını gidermede önemli bir role sahiptir, ancak evde bakımı yapacak diğer aile üyelerinin çalışması yaşlı bireyi huzurevine yönlendirmektedir. Yaşlı birey, aile denilen birincil ilişkilerin etkin ve yaygın olduğu ortamdan ikincil ilişkilerin olduğu huzurevi ortamında yeni bir yaşam alanı oluşturacaktır. Huzurevi ortamında yalnızlaşan birey içe dönük bir atmosferde manevi yönelimlerde bulunarak bu normal dışı durumu bertaraf etmeye çalışacaktır. Nitekim yapılmış birçok çalışmada, yaş faktörü ile bireylerin dindarlıkları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu, yaş ilerledikçe kişilerin daha dindar olduğu görülmektedir (Günay, 1999, s. 98; Sezen, 1993, s. 90; Köktaş, 1993, s. 79; Aydınalp, 2012, s. 143-144; Kayıklık, 2011, s. 150). Buna karşın “yaşlanan insanın dindarlaşacağı görüşü” birçok çalışmada karşılık bulsa da bunun her zaman için geçerli bir önerme olmadığı farklı çalışmalarda yerini bulmaktadır (Güngör, 2012, s. 258-262; Hökelekli, s. 2005, s. 287; İnce, s. 2013, s. 218; Yılmaz, 2013, 250).

Araştırma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yapılmış, araştırmanın kavramsal çerçevesi belirlenmiştir. Bu çerçevede; aile ve aile türlerine ilişkin

açıklamalara, kurum bakımı ve çeşitlerine, dünyada ve Türkiye’de yaşlı bakımı ve huzurevlerine, sosyal bakım biçimlerine ayrıca yaşlılara yönelik manevi bakıma değinilmiştir.

İkinci bölüm, araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturmaktadır. Öncelikle yaşlılık teorilerine değinilmiş, daha sonra modernleşme kuramı açıklanmıştır. Devamında da modernleşmenin bir unsuru olan bireyselleşmenin yaşlı bakımına etkisi üzerinde durulmuştur. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise kavramsal ve kuramsal çerçeve bağlamında elde edilen bilgiler özetlenerek değerlendirilmiş, çalışmanın literatüre hangi açılardan katkı yapabileceği açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

1. 1. Geniş Aile

Geniş aile (extended family), tek bir hanede büyükbaba-büyükanne, anne-baba ve çocukların bir arada yaşadığı bir aile sistemine karşılık gelmektedir (Marshall, 2005, s. 265). Geniş aile, baba soyuna dayalı, yaşlıların gençler, erkeklerin kadınlar üzerinde kesin otoritesinin olduğu, tarıma dayalı topluluklarda egemen bir aile biçimi olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım, 2011, s. 71-81). Ayrıca, bu aile biçimi, üretimi, tüketimi, eğitimi, sosyal güvenlik, koruma, üreme ve psikolojik tatmin gibi çok çeşitli işlevleri kendi bünyesinde toplamaktadır (Kandiyoti, 1984, s. 17). Aile içi ilişkilerin eşitlikten uzak olduğu geniş ailelerde evlenen erkek çocuklar yeni bir eve taşınmayıp baba evinde kalmaya devam ederler (Özen, 1996, s. 4). Toplumdaki statüyü de aile ve akrabalık sistemi belirlemektedir. Geleneksel ailede baba otoriteyi ve karar alma gücünü elinde tutan kişidir. Hane içerisinde birey yaşlandıkça statüsü artmaktadır, bu açıdan genç bireylerin aile içerisinde statüsü düşüktür (Dönmezer, 2003, s. 4).

Geniş aile, sanayi devrimi öncesi toplumlarda ve kırsal yörelerde yaygın görülen bir aile türüdür. Bu aile türünün ekonomik, saygınlık, eğitim, koruyucu ve dinsel işlevleri (Sayın, 1990, s. 8) ile boş zamanları değerlendirme, üreme ve duygusal tatmin işlevleri de bulunmaktadır (Özen, 1996, s. 4).

Geleneksel aileyi değiştiren çeşitli demografik ve sosyolojik etkenler dikkat çekmektedir. Türkiye’de evlenme ve doğurganlık hızında azalma olması, boşanmada artış, ilk doğum ve evlilik yaşının ötelenmesi, bireysel yaşama yönelmede artış, tek çocuklu ailede artışı ile beraber ve nüfus artış hızının azalması gibi değişkenler ailenin değiştiğinin sinyallerini vermektedir (Baran ve Çoban, 2012, s. 189-192). Modernleşme sürecinde aile toplumsal yapının etkisinde kalmaktadır. Şöyle ki, iç ve dış göç, gecekondulaşma, kentleşme, sanayileşme, demokratikleşme, ailede kadın ve erkeğin rolü, gelenek ve görenekler gibi çok çeşitli

süreçlerden etkilenmektedir. DİE 2005 Yıllığı ve ADNKS 2018'e göre Türkiye nüfusunun %7,7'si köy ve beldelerde yaşadığı görülmektedir.³

Geniş aile formunda yaşlı bireyin görevleri arasında, ailesine yardım etmek, çocuk bakmak, ev işi yapmak, aile gelirini düzenlemede fikir vermek, üretim faaliyetine katılmak, aile içinde ilişkileri düzenlemek, dinsel ve törensel konularda rehberlik vb. bulunmaktadır. Bu sayede çeşitli sorumlulukları yerine getiren yaşlılar, kendisini üretken, yaratıcı ve işe yarar hissetmektedir (Aygül, 2009, s. 36).

Kentin kalabalığı ve karmaşası, yaşlının eğitim ve gelir durumu gibi nedenlerle yaşlılar kırsal alanı tercih etmektedir. Ayrıca yaşlıların bir kısmı yaşamın son döneminde çocuklarının yanına yerleşmekte, buna geçici geniş aile denmektedir (İçli, 2008, s. 32-37). Öyle ki toplumda her 10 kişiden 6'sı kendine bakamayacak kadar yaşlanınca çocuklarının yanında kalmak istemektedir (Yavuz ve Yüceşahin, 2012, s. 76-80).

1.2. Çekirdek Aile

Genel olarak çekirdek aile: anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanmaktadır. Çekirdek aile, birbirini özgürce seçen eşlerce, ana-baba ailelerinden bağımsız bir yerde kurulur ve daha geniş akrabalık çerçevesinden oldukça yalıtılmış bir görünüm taşır (Kandiyoti, 1984, s. 17). Hareketli bir işgücüne gerek duyan ve statünün akrabalık ilişkilerine değil, kişisel yetenek ve becerilere göre elde edildiği endüstrileşmiş toplumlarda bu aile tipi egemendir. Ayrıca, farklılaşma ve uzmanlaşmanın ilerlediği sanayi toplumunda ailenin eğitim, üretim, sosyal güvenlik gibi işlevlerinin başka kurumlarca üstlenildiği ve ailenin sadece üreme, çocukların bakımı ve sosyalleşmesi, üyelerinin psikolojik gereksinmelerinin karşılanması gibi bazı sınırlı işlevleri olduğu bu kuramcılar tarafından ileri sürülmektedir. Özellikle sanayi devriminden sonra kentlerde görülen aile yapısı olarak bilinen çekirdek aile, geniş aileye kıyasla hem işlevleri hem de üye sayısı bakımından azalmış, Parsons'ın deyimiyle uzmanlaşmış bir aile biçimine bürünmüştür (Sayın, 1990, s. 10).

Çekirdek aile aynı zamanda kent ailesi olarak da tanımlanmaktadır. Sanayi toplumlarında görülen bu aile türü kent ortamında gelişme imkânı bulabilir. Hane üye sayısının azalması, geç evlenilmesi, eşler arasında eşitlikçi paylaşımın yapılması, bireyin özne olarak görülmesi gibi çeşitli nitelikleri bulunmaktadır (Canatan ve Yıldırım, 2016, s. 76). Zamanla işlevleri azalan çekirdek ailenin iki işlevi kalmıştır. Birincisi insan türünün devamını sağlamak için üreme işlevi

³ İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> Erişim tarihi: 29.08.2019

ile çocuğun toplumsallaştırılması iken; ikincisi ise aile üyelerinin psikolojik doyuma ulaşmasıdır (Sayın, 1990, s. 10-12). Bu ailede toplumsal statüyü sağlayan kocadır ve statü babadan oğula geçmediği için toplumsal ve coğrafi hareketlilik sanayileşmeyi kolaylaştırmaktadır (Özen, 1996, s. 4).

Kentsel ailede yaşlının otoritesi ve statüsü, toplumsal koşullardan (sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerden, sanayileşmeden, geleneksel üretim ilişkisinden ve sosyal dayanışma ağlarının çözülmesinden vb.) etkilenmektedir (Danış, 2009, s. 72). Kent toplumlarında yaşlının statü ve rol kaybına bağlı olarak yaşadığı sorunlar arasında gelirin azalması, ekonomik ve sosyal kaynaklara ulaşmada zorluk, bakıma muhtaçlık, sağlık sorunları, yalnızlık hissinin artması, yaş ve cinsiyet ayrımcılığı, yaşlı istismarı ve ihmali, sosyal politikalarda eksiklik, barınma ve beslenme sorunları yer almaktadır (Danış, 2009, s. 65).

Modern toplum tasavvurunda ortaya çıkan aile, anne baba ve çocuk şeklindeki imajda da değişme olmaya başlamıştır. Farklı aile tipleri ve aileye alternatif yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır. Tek ebeveynli aile, üvey aile veya gayri resmi birlikte yaşama çeşitleri buna örnek gösterilebilir. Ailedeki yapısal değişim giderek çeşitlenmektedir. Bu değişimin de uzantısı ile yaşlı bakım hizmeti sunan huzurevlerine rağbeti artırmaktadır (Baran ve Çoban, 2012, s. 189-192).

1.3. Yaşlılık

Yaşlı kavramı yaşı ilerlemiş, ihtiyar anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Yaşlılık ise, yaşlı olma durumunu ihtiyarlama terimi ile tanımlamaktadır. Yaşlılık, önü alınması mümkün olmayan, biyolojik, kronolojik ve sosyal yönleri ile çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Yaşlılığın ne zaman başladığı kesin olmamakla birlikte, bir takım davranış belirtilerinin yaşlılıkta daha sık görüldüğü bilinmektedir. İncelenen kaynaklarda genellikle 60 ile 65’li yılların yaşlılık başlangıcı olduğu kabul edilmektedir.

İnsanlar için yaşlanmanın başlangıcını doğum oluşturmaktadır. Bilimsel araştırmalarda yaş kavramı için yıl kullanılsa da genelde yaşlanma ile ilgili olarak iki ayrı bakış açısından söz edilebilir. Doğumdan sonra geçen zaman aralıklarını kategorize eden bu yaklaşıma göre 65 yaş üstü olanlar yaşlı sayılacaktır. Bu türden bir adlandırma yöntemine kronolojik yaş (takvim yaşı) denmektedir. Bir diğeri de insandan insana değişebilen bir yaşlanma sayılıştısını içeren biyolojik yaşlanmadır.

Baltes (1992), yaşlılık konusunda üç türlü etkene dayanan bir boyutun olduğunu belirtmektedir. Evrimsel bir şekilde ırkların var olmasına ilişkin bir sürecin yaşlanmayı doğurduğu veya çocukluktan beri yıpranan bir vücudun yaşlanma olarak adlandırılacağı fikri ve son olarak da sünnetullah veya doğanın bir kanunu gereği fizyolojik bir değişim olabileceğini belirtmektedir (Onur, 2006, s. 166). Daha kapsamlı bir yaklaşımı sergileyen Gerontoloji uzmanları, yaşlanmayı bedensel, psişik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tarifi, açıklaması ve modifikasyonu kapsamında değerlendirmektedir. Yaşlanma açısından önemli ve yaşlılığı yapılandıran çevreler ve sosyal kurumlar ayrıca ele alınması gerekecektir (Tufan, 2010, s. 10). Kompleks bir durumun olduğu yaşlanmada tek bir belirleyiciden (kronolojik veya biyolojik yaşlanma) söz etmek bu köklü değişime uğrayan insanı anlamada yeterli kalmayacaktır.

Yaşlılık, çağımızda sorun olarak ele alınan yaşlanma olgusunun yer aldığı oldukça uzun bir zaman aralığını kapsamaktadır. Çünkü yaşlanma her canlı için doğumla başlayıp ölüme kadar devam eden bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle Gerontoloji ile yaşlanma sürecinin bilimsel olarak incelenmesi şeklinde bir bilim dalı ortaya çıkmıştır (Biol, 1993, s. 18-24; Güler, 1998, s. 105; Göksoy, 2004, s. 39-47).

Çocuk ve gençlikten sonra yaşamın kaçınılmaz son evresi olan yaşlanma olarak ifade edilse de genel kabul gören bir yaşlılık tanımı bulmak zor bir durumdur. Yaşlılık kavramı toplumlara, kişilere ve zamana göre değişebilmekte, iklim, çevre, beslenme, yapılan işin niteliği, yaşam şekli, cinsiyet, kalıtım, kültürel özellikler genel bir yaşlılık tanımının yapılmasını olanaksız hale getirmektedir (Altan, 2010, s. 268). Ayrıca yaşlıları tanımlamak için kullanılan terimler birbirinden farklılık göstermektedir. Terminolojik araştırmada görüldü ki, yaşlılık 65 yaş üstü demekle 65 yaş üstünün hepsini sadece yaşlı olarak görülmeyeceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Yaşlı denilen olgu da kendi içinde sınıflandırmaya tabi olmuştur. 65 yaş üstü için kullanılan adlandırmalar, yaşlı kişiler, ileri yaştakiler, üçüncü çağ ve ayrıca 80 yaş üstündekiler için dördüncü çağ gibi kavramlar kullanılmaktadır (Kara, 2008, s. 84).

1.3.1. Dünyada Yaşlılar

Birleşmiş Milletler kayıtlarına göre 2017 Revizyon Ekonomik ve Sosyal İşler BM Bölümü tarafından yayımlanan küresel demografik eğilimler: 2017 itibariyle mevcut dünya nüfusunun 7,6 milyar olan nüfusun 2030'da 8,6 milyara, 2050'de 9,8 milyara ve 2100'de 11,2 milyara ulaşması bekleniyor. Dünya nüfusu her yıl yaklaşık 83 milyon insanın eklenmesiyle birlikte,

doğurganlık düzeylerinin düşmeye devam edeceği düşünüldüğünde bile, nüfus büyüklüğündeki artış eğiliminin devam etmesi beklenmektedir.⁴

Doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam sürelerinin artması ile birlikte, özellikle G-7 ülkelerinde yaşlı nüfus toplam nüfus içindeki payı önceki yıllara göre artış göstermektedir. Nüfus artışı çok düşük olan veya nüfusu azalan Japonya, İtalya ve Almanya gibi ülkelerde durum daha vahim görünmektedir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (UN DESA) verilerine göre, 2017 itibarıyla 60 yaş ve üstü 962 milyon kişi, küresel nüfusun yaklaşık yüzde 13'ünü oluşturmaktadır.⁵ Bu oran küçümsenmeyecek derece de yüksek görünmektedir.

Tablo-1: G-7 Ülkelerinde 2018 yılı Yaşlı Nüfusu ve Oranı

Ülke	65+ Yaş Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, 2000 yılı ile 2018 yılına ait nüfus sayısı			
	2000 Yılı Yaşlı Nüfus	2000 Yılı Yaşlı Nüfus Oranı (%)	2018 Yılı Yaşlı Nüfus	2018 Yılı Yaşlı Nüfus Oranı (%)
ABD	35.069.568	12,4	52.766.466	16,0
Kanada	5.015.650	14,2	6.847.500	19,1
Birleşik Krallık	12.135.728	20,5	16.001.837	24,7
Fransa	9.656.217	15,8	13.350.421	19,8
Almanya	13.521.224	16,5	17.991.838	22,4
Japonya	21.761.068	17,2	35.568.973	28,3
İtalya	10.646.121	18,4	13.501.149	21,7

Kaynak: <https://ailevecalisma.gov.tr/media/9085/buelten-haziran2019-son.pdf>

Tablo 1'deki 2018 yılına ait verilere göre yaşlı nüfusu toplam nüfus içindeki payı Japonya (%28,3) ve Almanya (28,3) olduğu görülmektedir. Sürekli artışla 2050 yılına gelindiğinde genç nüfus bulmak zor olacaktır. Japonya'da yaşlı nüfusu yaklaşık iki katına çıktığı görülmektedir. Diğer ülkelerde olan artış %30 civarında görülmektedir. Hiçbir ülkede yaşlı nüfus azalmamakta aksine tüm dünyada sürekli yaşlanan bir seyir göstermektedir.

1.3.2. Türkiye'de Yaşlılar

Türkiye'de dünyada görülen yaşlı nüfus temposuna uymaktadır. Her geçen yıl yaşlı nüfus artış göstermektedir. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'deki yaşlı nüfus oranı %7,7 iken bu oranın 2023'te %10,2'ye çıkacağı tahmin edilmektedir. Elde edilen veriler ışığında mevcut şartlar devam edecek olursa yaşlı nüfusu 2050'de %20,8'e olacaktır, 25 yıl sonra ise 2075'te %27,7'ye

⁴ <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html> Erişim Tarihi: 28.06.2018

⁵ <https://www.un.org/development/desa/en/> Erişim Tarihi: 26.06.2018

yükseleceği öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler 'in tanımına göre bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %8 ile %10 arasında olması o ülke nüfusunun yaşlı, %10'un üzerinde olması ise çok yaşlı olduğu anlamına gelmektedir. Nüfus grafiklerine göre Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2'ye yükseleceği ve çok yaşlı nüfuslu ülkeler arasında yer alacağı tahmin edilmektedir.

Aşağıda Tablo 2'teki verilerden de anlaşılacağı üzere gelecek on yıl içerisinde Türkiye'deki yaşlı nüfus toplum nüfus içindeki oranı %10'nu aşmış olacak yani ülkedeki her on kişiden biri yaşlı olmuş olacaktır. Yaklaşık 35 yıl sonra yani 2050 yılına gelindiğinde ise Türkiye'deki yaşlı insanların oranı ülke nüfusunun %20'sini geçmiş olacaktır. Türkiye'deki yaşlı nüfus oranının yıllık artış hızı diğer gruplardan oldukça daha fazla olduğu görülmektedir. 2013'te yaşlı nüfus artış hızı binde 36 civarında olup ülkedeki toplam nüfus artış hızından yaklaşık üç kat daha fazla olmuştur.

Tablo 2: 1935-2075 Türkiye'deki Olası Yaşlı Nüfus Oranı

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16057>

Yukardaki verilere (Tablo 2'te) baktığımızda sürekli bir artış gösteren yaşlıların toplumda görünürlüklerinin artacağı anlaşılmaktadır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının büyümesiyle iş gücüne olan ihtiyacı da getirecektir.

1.4. Kurum Bakımı Olarak Huzurevleri

Hızlı nüfus artışına ek olarak; kentleşme, iç ve dış göçler nedeniyle çekirdek aileye dönüşüm, geniş aile sayısının ve değerinin azalması, ekonomik sorunların varlığı, kadınların çalışma yaşamına katılması, çekirdek aileye evrilme sonucu konutların küçülmesi nedeniyle yaşlılar için uygun ve yeterli yaşam alanının olmaması, gençlerin yaşlılığa bakış açısının değişmesi, kuşaklar arası iletişim bozuklukları, yaşlanmayla birlikte sağlığın bozulmuş ve yaşlıların evde

bakımının güçleşmiş olması huzurevinin yaygınlaşmasını gerekli kılmıştır (Giddens 2000; Doğan, 1996, s. 202-206).

Huzurevleri⁶ 20. yüzyılının ilk çeyreğinde kurumsal olarak varlık göstermeye başlamıştır. Huzurevlerinin varlığının rasyonelleştirilmiş en çarpıcı yaklaşımı da yaşlı bir kişinin bir başka kişinin merhametine bırakılamayacağı fikridir. Aile bireylerinden birinin bakmakta olduğu yaşlı ve muhtaç kişinin kötü muameleye maruz kalma olasılığı vardır. Bu yakın aile ferdi, yaşlının bakımını ihmal edebilecektir. Haliyle bakıma muhtaç birinin bakımını bir insanın merhametine bırakılmamalıdır. Böylelikle modernizmin akıl ile şekillenen kurum bakım yeri olan huzurevleri böyle bir ihmali sergilemeyeceği düşünülmüştür. Çünkü burada duygulara veya kişisel tercihlere yer olmayacaktır. Her şey önceden planlanmış, uzman bir ekip tarafından organize edilmiş ve denetim elemanları tarafından memnuniyet durumları, ortam analizleri kontrol edilmektedir.

1.4.1. Türkiye’de Huzurevlerinin Gelişim Serüveni

Türkiye’de dezavantajlı konumda olanların korunması ve barındırılması kanunla koruma altına alınmıştır. 1961 Anayasasının 48. Maddesi ile yaşlıların devlet tarafından korunacağı yasal hale getirilmiştir. Bu tarihten itibaren yaşlı bakımında kurumsallaşmaya gidilmiştir. Bu dönemde huzurevi yapımı hızlanmış, Düşkünler Evi gibi kurumlar yaşlı kabulüne başlamış ve sonrasında Düşkünler Evi, Yaşlı Bakım Evine dönüştürülmüştür. Yaşlılık, 1970’li yıllardan sonra toplum tarafından bir sorun alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Huzurevleri önceki dönemlerde yalnızca gayr-i Müslimlere hizmet vermektedir. 1980’den sonra devletin desteğini artırmasıyla ülke genelinde tüm kesime yönelik hizmetler vermeye başlamıştır. 1990 ve sonrasında bu alanda özel sektörün de faaliyet göstermesiyle birlikte kurumun hizmet sahası genişlemiştir (Şenol ve Erdem, 2017, s. 35).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB)’na bağlı 132 huzurevinde 12.299, Bakanlık harici 218 yaşlı bakım kuruluşunda ise 11.053 yaşlının halen bakımı sağlanmaktadır. AÇSHB’ye bağlı huzurevlerinde kalanlardan 7.926 yaşlı ücretli, 4.373 yaşlı ise ücretsiz bakım hizmeti almaktadır. Bakanlık dışındaki huzurevlerinin 162’si özel huzurevleri olup toplam 8.995 kapasitenin 6.342’si ancak doludur. Özel huzurevlerindeki boş kontenjan dikkat çekicidir. Belediyelere ait toplam 20 huzurevinin 2.871 civarında kapasitesi olmakla birlikte bu

⁶ Düzenli ve teşkilatlı olarak yaşlıların bakımının ve ihtiyaçlarının giderilmesinin ilk örneği Hristiyanlık ile birlikte olmuştur (Sevil, 1984, s. 12). Ancak, Modern dönemle birlikte yaşlı olan kişinin bir yakını olmasına rağmen daha rahat ve ferah bir evini paylaşmamak adına yaşlı yakınına bilerek isteyerek kurum bakımına vermesi 20. yy’nin ilk çeyreğinde başlamıştır.

kapasitenin 2.010'u kullanılmaktadır. Huzurevlerinin kalanı derneklere, vakıflara, azınlıklara ve diğer kamu kuruluşlarına aittir ve detaylı bilgiler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Türkiye’de Kurumsal Bakım Hizmetlerine İlişkin Sayısal Bilgiler

	Huzurevi Sayısı	Kapasite	Boş Yatak Sayısı	Bakılan Yaşlı Sayısı
AÇSHB	132	13.488	563	12.299
Yaşlı Yaşam Evi	40	154	0	154
Diğer Bakanlıklara Bağlı Huzurevleri	2	570	4	566
Belediyelere ait huzurevleri	20	2.871	861	2.010
Dernek ve vakıflara ait huzurevleri	29	2.354	698	1.626
Azınlıklara ait huzurevleri	5	508	153	355
Özel huzurevleri	162	8.995	2.719	6.342
Toplam	350	28.940	4.998	23.352

Kaynak: AÇSHB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü İç Raporları

AÇSHB iç raporlarına göre; taleple bağlantılı olarak AÇSHB huzurevleri ağırlıklı batı bölgelerinde hizmet vermektedir. Huzurevlerinde kalanların yüzde 75’i Ege, Batı Anadolu, Doğu Marmara, İstanbul ve Akdeniz bölgelerinde bulunmaktadır. Benzer şekilde resmi huzurevlerine girmek için sırada bekleyen 7.550 yaşlının da çok büyük kısmını Ege ve İstanbul’da bekleyenler oluşturmaktadır. Özel huzurevlerinin bölgesel dağılımında da İstanbul, Ankara ve İzmir illeri ön plana çıkmaktadır. Özel huzurevlerinin de yüzde 85’i bu üç ilde bulunmaktadır.⁷ Güney ve Batı bölgelerde çekirdek aile ve dağılmış aile, Kuzey ve Doğu bölgelerinde geniş aile daha yaygın (Müftüler, 2016, s. 49) olması da bu durumu açıklar niteliktedir.

1.5. Yaşlılara Yönelik Manevi Bakım

Ailenin kent içindeki farklılaşması ile birlikte yaşlı bireyin konumu da zorunlu olarak değişmiştir. Geleneksel toplumda bilginin merkezi olan yaşlı birey, modern toplumda bu görevi yerine getirememektedir. Böylece yaşlı birey statü kaybına uğramıştır. Bunun yanında teknolojik ilerlemenin oluşturduğu sosyal değişimde oluşan hızlı ve sürekli değişim, yaşlı bireyin sahip olduğu bilgiyi de geçersiz veya başvurulmaz kılmıştır. Durum böyleyken, kent hayatı yaşlı bireyi yalnızlaştırmakta ve evlatları ile ilişkisinde kuşak çatışmaları şeklinde bir

⁷ Türkiye’de Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Proaktif Yönu ve Mali Yüku Analizi Etüt Araştırması, https://www.ailevecalisma.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Turkiyede_Yasli_Bakim_Hizmetlerinin_proaktif_yonu_mali_yonu_etut_analizi_2016.pdf Erişim Tarihi: 11.09.2019

durumu doğurmaktadır. Bu karmaşanın içine bir de yaşlanma ve yaşlılığı algılama gibi bir sosyal problemi de eklenirse birlikte yaşamayı uzantısı geniş aile olarak yaşamak daha güç bir hal alacaktır (Durgun ve Tümerdem, 1999; Ardahan, 2010, s. 30).

Yaşlı bireyler, kurum bakımının olumsuz yönlerine maruz kalmasından dolayı, kurum bakımına alternatif olarak ortaya çıkan sosyal bakım uygulamaları ortaya çıkmıştır. Sosyal bakım uygulamaları ile yaşlılar için yeni bir düzenleme getirilmiştir. Dezavantajlı grupların kaderlerine terk edilmeleri veya toplumdan izole edilmeleri yerine toplumun içine dâhil edilmelerini esas alan bir bakış açısıyla ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere modern toplum paradigmasında maddi bir karşılığı olmayan dezavantajlı gruplar için barınma ve yiyecek olanağı dışında bir imkân tanınmamıştır. Ancak bu yanılgıdan çıkarak sosyal etkinlikleri de içine alan toplum içinde bakım gerekliliği ve manevi destek gibi değişkenler bakım uygulamalarında aranan şartlar olmuştur.

Yaşlılık fiziksel gerilemeye paralel olarak toplumsal ve psişik gerilemeye de sebep olan bir süreçtir. Bu nedenle yaşlıya verilecek bakımın bireyin tüm özelliklerini kapsayacak düzeyde olması(biyopsikososyal) ve belirli bir program dâhilinde(multidisipliner) verilmesi gerekmektedir. Yaşlı Bireylere İlişkin Birleşmiş Milletler İlkeleri Aralık 1991’de yayınlanmıştır. İlke olarak Yaşama katılmış yıllara yaşam katmayı hedeflediğini belirtmiştir (DPT Raporu, 2007: 60; Ersanlı, 2008, s. 172).

Sosyal bakım uygulamaları olarak literatüre girmiş olan manevi bakım modeli güncelliğini ve gelişmesini her geçen gün korumakta ve geliştirmektedir. Yaşlı nüfusun sürekli artış gösterdiği düşünülürse manevi bakımın da süreklilik göstereceğini söylenebilir. Yaşlılar için yeme ve uyuma imkânlarının yanında belki de bunlar kadar önemli olan bir diğer unsur da maneviyattır.

Türk Dil Kurumu tarafından Arapça bir kelime olan ma‘nevî kelimesi: Görülmeyen, duyularla sezilebilen, ruhani, tinsel, maddi karşıtı olarak tanımlanmaktadır. Maneviyat ise maddi olmayan, manevi şeyler anlamını ihtiva ettiği belirtilmektedir (TDK 2018).

Hutchinson (1997) Maneviyatı, “bireyin, materyalin ötesinde ilişkili olduğu her şey ve bunların temel anlamlarına ilişkin içsel kaynaklarının toplamı” veya “Manevi yoksunluğu azaltacak veya bireyin manevi gücünü destekleyecek gereksinimler” Olarak tanımlamaktadır. Bir diğer tanımlamada Tanrısal güce atıf yaparak yapılmaktadır: “Bireyin üstün güçle/tanrıyla (kişi nasıl tanımlıyorsa) dinamik ilişkisini sürdürmesi için gerekli faktör veya faktörlerdir” şeklinde tanımlanmıştır (Şafak, 2004, s. 38).

Ali Seyyar, İslami değerler açısından maneviyatı tanımlarken, “duyu organları olmaksızın(manevi) kalp(gönül) ile kavranıp bilinen şeye ait olan” demiştir. Dinden müstağni bir kavram olarak tanımlama yerine dinle iç içe geçmiş bir anlamı ihtiva ettiği üzerinde bir yaklaşım sergilemiştir. Batı tarzı olarak adlandırdığı kurumsal- resmi dinle bağı bulunmayan bir maneviyat bilgisinin olmasına rağmen bunun din ve din dışı bir unsurdan bağımsız olmayacağını yinelemektedir (Seyyar, 2015, s. 13-15). Dindarlık vurgusunun ön plana çıktığı bu bakış açısına göre din maneviyat birlikteliği vardır.

Maneviyat konusunda farklı kategorileştirmeler olsa da Ross(1994) manevi boyutun insanın gerekmesi gibi çıkar temelli bakış açısıyla maneviyatı üç yönden ele almaktadır: a) Hayata dair müphem alanların anlamlandırılması çabasında olan insanın, acı çekme ve ölüm kavramlarının mahiyetini, amacı ve gücünü bulma ihtiyacından, b) yaşanan tüm aksiliklere rağmen yaşama umudunu empoze ettiğinden ve c) son olarak da kendi içinde diğer insanlara ve Allah’a yönelik inanç ve güven duyma gereksinimidir (Şafak, 2004, s. 39). Yaşama umudunun empoze edilmesi hem kurumsal dinler için hem de maneviyat için önemli bir fonksiyondur.

Hristiyanlık tarihindeki manevi bakımın uzun geçmişi yakın tarihteki modern dönemde ortaya çıkan oluşuma açık bir şekilde nüfuz etmiştir. Kimi Avrupa ülkelerindeki manevi bakım uygulamaları bu durumu örnekler niteliktedir:

İsviçre’de, bakım merkezlerinde yaşayan bakıma muhtaçlara yönelik günlük psikososyal ve kültürel hizmetler kapsamında dinî ve bu bağlamda manevî etkinlikler de sunulmaktadır. Ölüme refakat hizmetleri bağlamında ruhunu teslim etmek üzere olan bir sakinin ve yakınları için uygun özel odaların tahsisi ve buna bağlı olarak da vedalaşma (helalleşme) ritüellerin de tertiplenmesi, manevî hizmetler kapsamına alınmıştır. Ayrıca bakım merkezlerinde gerek bireysel gerekse topluca ayinlerin yapılması için uygun ibadet yerlerinin bulundurulması da yine sosyal bakım hizmetlerinin bir parçası olarak belirlenmiştir (Seyyar, 2014, s. 3).

Almanya’da, yaşlılara yönelik manevi bakım uygulamaları yasal düzenlemesi olmasıyla birlikte sosyal bakım sigortası kanununda manevi bakıma detaylıca yer verilmiştir.⁸

⁸ Bakım hizmeti sunan sosyal kuruluşların hak ve görevleri, Sosyal Bakım Sigortası Kanunu’nun “Öz İdare” başlığını taşıyan 2. maddesinde yer alan hükümlerle daha da somutlaştırılmaktadır. Kanunda sık sık zikredilen bakım hizmetleri, bu madde sayesinde manevî, ruhi ve dinî bir boyut kazandığı gibi bu tür hizmetleri sunan kuruluşlara da kendi inanç anlayışları doğrultusunda manevî-dinî bakım hizmetleri sunma hakkı vermektedir. Öz İdare adı altında sayılan hususların başında, sosyal sigortanın öngördüğü hizmetler gelmektedir. Her ne kadar desteğe muhtaç iseler de bakıma muhtaç kişilere mümkün mertebe insan haysiyetine yaraşır bir biçimde bağımsız ve özgür bir hayat yaşamalarına yardımcı olmaktadır. Yardımların temel gayesi, bakıma muhtaç kişilerin bedenî, ruhi ve manevî güçlerini yeniden kazanmak veya korumaktır. Bir diğer bakım ihtiyacında manevi destek konusunda bireylerin özgür olmalarıdır. Herkese manevi destek şeklinde değil de isteyen herkese manevi desteğin verilmesi esas alınmıştır. (26.05.1994 tarihli Alman Sosyal Bakım Sigortası Kanunu (Soziale Pflegeversicherung (SGB XI))

Hollanda’da yaşlılara yönelik manevi bakım uygulamaları toplum ve kamuda önemli bir yer tutmaktadır. Sağlık Kalite Kanunu gereği, sağlık kurumlarında 24 saatten fazla kalmak zorunda olan hastalara, din ve inançlarından olan uzman kişilerce, manevî bakım hizmeti verilmek zorunluluğu vardır (Karagül, 2012).

Türkiye’de manevi bakım uygulamaları oldukça yenidir. Türkiye’de hastanelerde hastalara ve hasta yakınlarına yönelik manevi bakım ve destek hizmetleri ile ilgili uygulamaları son yıllarda gündeme gelmiştir. Hastanelerde hastalara yönelik manevi destek uygulaması 1995’de Türkiye’de resmen uygulanmaya başlanmış, ancak kısa bir süre içerisinde 1996’da çeşitli sebeplerden yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak devam eden yıllarda DİB merkezli birçok alanda manevi bakım/destek faaliyetleri yeniden gündeme gelmiştir. Yaşlı, kimsesiz çocuklar, hasta ve engelliler için farklı formda manevi bakım hizmetleri sunmaya devam etmektedir.

2015 yılında Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında 6 ilde bulunan 12 sağlık tesisinde pilot uygulama başlamıştır. 2015 yılı sonuna kadar görevlendirilen din görevlileri, 6 bin 45 hasta ve hasta yakınına ulaşarak manevi destek vermiştir. 2016 yılı aralık ayından itibaren Manevi Destek ve Rehberlik Hizmeti halen 14 ilde uygulamaya geçirilmiştir. Bunlar: Adana, Afyonkarahisar, Ankara, Bursa, Çorum, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Kayseri, Konya, Ordu, Sakarya ve Samsun’dur (Akay ve Şahin, 2017, s. 5).

Bu doğrultuda 2015 yılında ilk olmak üzere Sağlık Bakanlığı ile DİB arasında imzalanan manevi destek protokolü kapsamında Ankara Numune Hastanesinde din görevlileri hastalara manevi destek uzmanı olarak manevi bakıma başlamıştır.

Din Hizmetleri Yönetim Sistemi(DHYS) verilerine göre 2015 yılında din görevlileri huzurevlerinde yıl boyunca toplam 1256 faaliyet yapmıştır. Bu faaliyetlerin 593’ü ziyaret, 371’i sohbet ve 109’u da özel programlar olarak gerçekleşmiştir (Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2015, s. 65).

2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

2.1. Yaşlılık Teorileri

Bireylerin, toplumda yaşayan diğer insanları algılama ve bu algılamaların kendi yaşamlarını nasıl etkilediğiyle ilgilenen sosyoloji disiplini, bazı temel bakış açılarına sahiptir. Her disiplin incelediği olgulara belli bir perspektiften yaklaşmaktadır. Wallace ve Wolf (2012: 22) için kuramı gerçek hayattan ayırmak bir yana, dünyaya bakışımız bütünü ile kuramsal bakış açımıza dayalıdır. Sosyolojik kuram ile ilgili okuma; bireyin kendisinin ve dünyasının günlük hayatının

olağan kabul edilen yönlerinin aslında ne kadar farklı, kompleks ve belirsiz olduğunu da kapsayan bir içeriği oluşturmaktadır.

Sosyolojik bağlamda toplumun önemli bir birimi olarak görülen yaşlıya bakışı açıklamaya ve anlamaya yönelik birçok kuramsal yaklaşım bulunmaktadır. Ancak çalışmada mübadele yaklaşımı, çatışmacı yaklaşım, rol yaklaşımı yaşamdan geri çekilme ve psikososyal yaklaşım gibi teorilerden sadece yaşamdan geri çekilme ve psikososyal teoriler ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.1.1. Yaşamdan Geri Çekilme Teorisi

Cumming ve Henry'nin geliştirdiği Yaşamdan Geri Çekilme Teorisine göre, yaşlılık fiziksel, psikolojik ve toplumsal açıdan yaşamdan aşamalı geri çekilme sürecidir. Toplumun dinamik olduğu savıyla yaşlanan bireyin bilgi birikimini kendinden sonra gelen yeni nesle devretmesi beklenmektedir. Yaşlı bireyde bu devretmeyle birlikte toplumsal görünürlüğünün de azalması beklenecektir. Bu süreci yaşlı birey herhangi bir dış etkenin baskısı olmadan bilinçli olarak yönelmekte ve sosyal yaşamdan kendini soyutladığı kabul edilmektedir. Cumming ve Henry, sosyolojide fonksiyonalist kurama dayanan yaşamdan geri çekilme ya da kopma kuramına göre yaşlılığa uyum yapmış kişinin, toplumsal ve psikolojik bağlarının giderek azalmasını zihinsel olarak kabul edecektir, ayrıca toplumsal ve bireysel bakımdan ortaya çıkan değişimlere tepki göstermeden bu sürece uyum sağlayacaktır (Üçok, 2018, s. 454).

Esasında yaşlanan birey sosyal çevreden kendini soyutlayarak bir nevi yalnızlaşıp kendine dönmektedir. Bu durum da yaşlanan kişi için istenen bir durumdur. Öyle ki sosyal çevreden kopma yani yaşamdan geri çekilme birtakım işlevleri olan bir bakış açısı olarak görülür. Sosyal yaşamdan geri çekilme teorisi yaşlıya emekli olmak gibi bir imkân tanıyarak yasal bir kabul ediş sunmaktadır. Hem yaşlı tarafından hem de toplum tarafından pasif bir karşılayışı simgeleyen bu kabulleniş, sağlıklı bir kabulleniş olarak görülür. Yaşlılıkta yaşam doyumu ve mutluluk, bu kabullenişle çok yakından ilgilidir. Yaşamın bu gerçeğini görerek kendini aktif yaşamdan çeken yaşlılar, hem daha yüksek yaşam doyumu ve mutluluk duymakta, hem de daha gerçekçi değerlendirmeler yapabilmektedirler (Üçok, 2018, 455).

2.1.2. Psikososyal Teori

Erikson'un geliştirdiği Psikososyal Teoriye göre (1968), insan yaşamı bir bütündür ve insanın psikososyal ihtiyaçları vardır. Yaşlılık döneminde benlik bütünlüğü ve umutsuzluk çatışması gibi yaşamın her döneminde birbiriyle çatışan ilişki sistemlerine rastlanır (Eryılmaz, 2012, s. 62-65, 81). İnsanın çevresiyle etkileşimi ve gelişimi yaşam boyu sürer (Davarcı, 2008, s. 13-18).

Psikososyal gelişim yaşam boyu dönemler halindedir. Her dönemde psikososyal krizler görülebilir. *Verimsizlik ve durgunluğa karşı üretkenlik döneminde* (30/35-60/65 yaş); aile, ilişkiler, iş hayatı ve toplum konularında üretkenlik hedeflenir (Eryılmaz, 2012, s. 62-65). Yaşlanan kişi ölümle yüz yüze geleceğini bilir, yine de günlük olaylar ve yaşam sürer. Genelde aile ve iş hayatı arasında denge beklenir. Ayrıca kişi yaşlılık döneminde dindarlaşabilir (Tarhan ve Kılıç, 2012, s. 103-105). Bilişsel, ahlaki ve dini gelişim açısından insanlarla iletişim önemlidir; böylece yetişkinler rol model olur. Bu gelişim dönemleri din eğitimi için de geçerlidir. Yetişkinlikte bireysel değerler, yaşlılıkta bütünlük ve güven duygusu, tecrübe paylaşımı olması beklenir (Gürses ve Kılavuz, 2011, s. 153-165).

İnsanın kimlik arayışı, bütünlük ve anlam bulma çabası yaşam boyu sürmektedir. Umutsuzluğa karşı benlik bütünlüğü döneminde kişi ölüme yaklaşır (60-65+ yaş). Benlik bütünlüğü olumlu olumsuz, acı tatlı yönleri ile tüm yaşamı olduğu gibi kabul etmektir. Yaş ilerledikçe bastırılmış bazı kişilik özellikleri ortaya çıkabilir. Özellikle kadınların yaş ilerledikçe daha girişken olmaları buna örnek gösterilmektedir (Eryılmaz, 2012, s. 62-65). Bu dönemde kişi fiziksel kayıplar sonucu kendine odaklanır, bilgelik ve erdem önemsenir. Yaşlılık değişimlerinin genelde orta yetişkinlik döneminde başladığı belirtilmektedir.

Yaşlılıkta insan geçmiş hayatı değerlendirir; dini şüphe araştırmaları buna örnek gösterilmektedir. Genelde kişi kendisiyle barışık ve huzurludur. Ancak bazı kişiler geçmişle yüzleştğinde kendini başarısız ve hayatı anlamsız bulabilir, mutsuz ve huzursuz olabilir. Geçmişe yönelik öfke, suçluluk ve pişmanlık; geleceğe yönelik umutsuzluk hissedebilir (McFadden, 2013, s. 342).

Yaşlılar, din ve ölümden sonraki hayat gibi bazı temel konularda belli inanç sistemi geliştirmektedir. Yaşlılıkta bazı kişilerde yaşama dair katı tutum, değersizlik ve anlamsızlık eğilimi görülebilir. Bazıları da yeni şeyler keşfetme ve öğrenme çabasındadır. Çünkü yaşamı değerli, anlamlı ve mücadeleye değer bulurlar (İlhan, 2012, s. 247). Yaşlı kişinin 80-90+ yaşlarında, önceki çatışmaları gözden geçirme ve bunlarla yüzleşme ihtiyacında olduğu bir dönem daha vardır. Artık birey yaşadığı tüm çatışmaları kabullenir ve yaşam doyumuna ulaşır. Bu teori yöntem açısından ve yaşam dönemlerindeki krizlerin nasıl aşılabileceğini açıklamamakla eleştirilmiştir (Durak, 2012, s. 276).

2.2. Modernleşme

Rostow'un geliştirdiği Modernleşme Teorisinde (1960), Geleneksel Toplum ve Modern Toplum ayrımı yapılır. Bu teoriye göre yaşlılığın statüsü geleneksel toplumda yüksektir.

Modernleşme sürecinde kentleşme, toplumsal hareketlilik ve sanayileşme yaşının yaşam deneyimine ve bilgeliğine verilen değeri azaltmıştır. Morgan ve Kunkel'e göre (1998), yaşlılar teknolojik değişim hızına ayak uyduramamaktadır. Dolayısıyla modern toplumda yaşlılar değer ve statü kaybederler. Modernleşmeyle yaşının statüsünün azaldığı görüşü sosyal ve tarihsel açıdan eleştirilmiştir. Öte yandan bu teoride yaşlılık bunalımlı ve huzursuz bir dönem sayılır. Oysa bazı kişilerin yaşlılık dönemi verimli geçebilir. Günümüzde yaşlılara yönelik önyargılara da rastlanmaktadır (Kalınkara, 2011, s. 34-36). Bu teori toplumlar arasındaki farkları önemsememekle eleştirilmiştir (Slattery, 2007, s. 310-315).

Genel bağlamda "modernite" siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal düzlemde gelişmiş olan ülkelerin ortak özelliklerini ortaya koymak amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Modernleşme kavramı ise modern ülkelerin bu ortak özelliklerini nasıl elde ettiklerini açıklamak için ifade edilen süreci belirtmektedir. Modernlik, bir durum ya da tecrübeyi nitelemekte (Wagner, 1996), modernleşme ise modernliğin yapısındaki değer ve pratiklere vurgu yaparak değişim sürecini imgelemektedir.

Giddens (2014: 11) için modernlik, 17. Yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri anlamına gelmektedir. Beck (2014: 8) ise modernliği bir kopuşun, klasik sanayi toplumunun konturlarından kurtulup yeni bir biçim risk toplumu yaratma süreci olarak tanımlamaktadır. Modernliğin sona ermediğini, günümüz toplumlarının ileri bir modernlik aşamasına geçiş yaptığından bahseder. Sanayi toplumunu yarı-modern toplum olarak tanımlayan Beck, günümüz toplumlarında daha az sanayileşmenin görüldüğünü buna karşın daha fazla modernleşmenin bulunduğu düşünömsel modernleşme tanımlamasıyla açıklamaya çalışmıştır (Kumar, 2013, s. 170). Böylece düşünömsel modernleşme, daha az değil, daha fazla modernliktir. Klasik sanayi toplumu karşısında radikalleşen modernliktir (Esgin, 2013, s. 686). Klasik modernleşme anlayışını tanımlamak üzere ayrıca, Avrupalılaşma ve Batılılaşma kavramları da kullanılmaktadır. Özellikle sosyal bilimciler, modernleşme kavramını Batı toplumlarının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerindeki değişmeyi ifade etmek için kullanmaktadır. Genel bağlamda modernleşme Avrupa'da başlayıp, birey, toplum ve doğa konusunda görüşlerin felsefi temele dayanılarak açıklandığı Aydınlanma Çağı'nı, siyasal olarak da Fransız Devrimini ve ekonomik açıdan da Sanayi Devrimi'ni kapsayan bir sürece karşılık gelmektedir. Modern dünyada katı olan her şey buharlaşmakta (Talü, 2010, s. 144-145) ancak gelenekler, din ve mitler gibi kutsallık atfedilen birçok şey de dünyevileşmektedir. Rasyonellik,

sekülerlik, bilimsellik, sanayileşme ve bireyselleşme yenedünya düzeninin göstergeleri arasına girmektedir.

Modernleşmenin en temel sayıltılarından olan bireyleşme ve bireysellik Batı toplumlarının büyük bir kısmında yaşanan evrelere karşılık gelmektedir. Türkiye ise bu kavramla Batı'ya kıyasla daha geç tanışmış ve bu süreçte daha yavaş bir seyir izlemiştir. Ancak modern birey için yukarıda sıralanan nitelikler, artık Türkiye'de yaşayan belli bir kesimi kapsayan bireyler için de geçerlidir. Modernitenin birey üzerindeki etkileri sıralandığında, Türkiye'de yaşayanların da bu sıralananlara dâhil olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Modern toplumların yapısal dönüşümüyle birlikte, yaşlılara verilen değerin de bazı kayıplara yol açacağı ifade edilmiştir. Modernleşme kuramına göre, yaşlıların rol ve statüleri, teknolojik gelişmelerle ters orantılı bir biçimde ilerlemektedir. Özellikle modern toplumların önemli tezahürlerinden biri olan kentleşme ve sosyal hareketlilik, aile kurumunda belli değişikliklere neden olmuştur. Aileler küçülmüş ve geniş aile formatından çekirdek aileye evrilmiştir. Teknolojik gelişmelerin artması, yaşlıların yaşam deneyimlerinin öneminin azalmasına ve yaşlıların bilgeliğine olan ihtiyacın neredeyse kaybolmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmelerin sonucunda da yaşlılar sosyal statü ve saygınlık azalmasına maruz kalmışlardır. Modernleşme kuramına da çeşitli yönlerden eleştiriler yapılmıştır. Kuram, modernleşme öncesi dönemde yaşlılığın onurlandırıldığını ve modernleşme süreciyle birlikte, daha düşük bir statüye itildiğini iddia etmektedir. Kuramı eleştirenler, kuramın bütün toplumlara genelleyerek yaşlıların konumunun her toplum için geçerli olduğu yanılgısına düşüldüğünü belirtmiştir. Gerçekte olan, bütün topluluklara göre, yaşlının geçmişi, ırkı, cinsiyeti, toplumsal sınıfı ve kültürü, toplum içinde yaşlının rol ve statüsünü belirleyen unsurlar arasında yer almaktadır.

2.2.1. Bireyselleşmenin Yaşlı Bakımına Etkisi

Kente göç eden bireylerin toplumsal boyutta dönüşüme neden olması Sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda farklı sonuçlarla karşılaşılmasına yol açmıştır. Tarımda makineleşmenin gerçekleşmesi, hizmet sektöründe yoğunluğun artması, demografik bağlamda nüfusun kentlerde yaşamaya başlaması görülen değişimler arasında sıralanırken, bu dönüşümden toplumun birçok katmanı etkilenmiştir. Özellikle yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinde gerçekleşen değişim yaşlıları büyük oranda etkilemiştir. Yaşlı bakımını üstlenen ailenin bu önemli üyesine bakamayacak duruma gelmesinde bakımın huzurevinde yapılmasını içeren farklılaşmaların yaşanması kaçınılmaz bir duruma işaret etmektedir. Türkiye'de yaşlı bakımında görülen değişime odaklanılmış sonrasında bireyselleşmenin yaşlı bakımı üzerindeki

etkisine değinilmiştir. Araştırmanın konusu kapsamında toplumsal düzenin kuramla ilgili hangi yönlerden benzerlik ve farklılık taşıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yaşlı bakımı ve maneviyat ile ilgili çalışmalarda yalnızlaşan yaşlının manevi yönelimlerinde değişimi genellikle huzurevlerinin yaygınlık gösterdiği kentlerde, sanayileşme ve kapitalistleşme süreci içinde ele alınmakta ve kırsal kesimdeki değişimler üzerinde az durularak açıklanma girişimleri olmuştur. Bu çalışmada yaşlının dolaylı veya direk olarak kentleşme, sanayileşme süreçlerinden etkilendiği, bu etkileşim sonucunda da bakım uygulamalarının yapısında ve işlevlerinde değişimin yaşandığı öne sürülmüştür (Parsons, 1959). Geniş ve çekirdek aileye ilişkin açıklamalarda çalışmanın ilk bölümünde ayrıntılı bir şekilde ele alınıp açıklanmıştır. 19. Yüzyıla egemen olan ana iktisat okulları, kapitalizmin doğal gelişim süreci içinde, kendisine yabancı ekonomik yapıları, eski üretim ilişkilerini ve tarımda köylülüğün tasfiyesini açıkça kabul etmişlerdir (Boratav, 1980, s. 73). Toprağa dayalı üretim biçimlerinden feodal toplum düzeninde egemen olan aile işletmeleri, kapitalistleşme sürecinde mülksüzleşerek ortadan kalkmakta ve tarım kesiminde, sanayide olduğu gibi, büyük kapitalist işletmeler ve ücretli tarım işçilerinden oluşan bir yapıya dönüşmektedir. Mülksüzleştirilen köylülerin bir kısmı kent-sanayi proletaryasını oluştururken bir kısmı da tarımda kiracı kapitalistlerin çalıştıracağı tarım işçilerini oluşturur. Böylece de tarımda küçük mülkiyetin tasfiyesi meydana gelir (Boratav, 1980, s. 77). Mülksüzleşmenin gerçekleşerek küçük üreticiliğin yani köylülüğün ortadan kalkması da gerekmemektedir. Boratav'a (1980: 79) göre, 20. yüzyılda gelişmiş kapitalist ekonomilerin pek çoğunun tarım kesimlerinde, aile emeğinin egemen olduğu işletme biçimleri, tarım işçilerinin egemen olduğu işletme biçimlerinin yanında önemli ve birçok ülkede daha yaygın bir alan kaplamaktadır. Kapitalist olmayan bir üretim ilişkisine tekabül eden aile işletmesi, yüksek verimli, ileri teknoloji bir düzeyi tutturabilmiş ve kapitalizmin işleyişine tarım kesiminin olumlu katkılar yapmasına imkân sağlamıştır.

Kapitalizmin gelişmesi ile emeğin satılabilir bir meta haline gelmesi ekonomide "emeğin özgürleşmesi" olarak adlandırılmaktadır (Boratav, 1980). Ancak ekonomik anlamda kullanılan bu kavramı ailenin değişimi alanında incelediğimizde onun yerine "emeğin aileden özgürleşmesi" (Özbay, 2015, s. 35) şeklinde kullanmanın daha anlamlı olacağını öne sürenler de olmuştur. Böylece daha öncesinde kendi ailesi için çalışan aile üyeleri, kapitalist ekonomik sistemin yaygınlık kazanmasıyla ailenin dışında çalışmaya başlayarak emeklerinin dışarıya satılabileceği bir yapıya bürünmüştür.

Özetle, tarım kesiminde kapitalizm öncesi dönemde kendine yeterli ve bağımsız bir ekonomik birim olarak feodal toplum yapısı ile olumlu bir uyum içinde olan yaşlı bakımı, kapitalistleşme süreci içinde değişime zorlanmıştır (Özbay, 2015, s. 40). Türkiye’de tarımsal yapının dönüşümü 1950 sonrasında gözle görülür hale gelmekte, bu dönüşüm süreci aileyi ve işlevlerini de çeşitli yönlerden etkilemektedir. Kapitalizm öncesi toplumlarda aile, bireylerin fizyolojik, toplumsal ve psikolojik tüm gereksinimlerini karşılayan, toplum açısından üretim, üreme, ailenin, toplumun ve yaşlı bakımının yeniden üretilmesini sağlayan tek ve bağımsız bir kurumdu. Yaşlı, aile içinde ilişkileri düzenleyen, sürdüren ve denetleyen bir statü olarak işlev görür ve bu rolünden dolayı toplumun temeli ve vazgeçilmez bir unsuru olmuştur (Özbay, 2015, s. 31-33). 1960’lı yıllara kadar yaşlı bakımı ve hane yapısı hakkında yapılan çalışmalar birkaç köy monografisiyle sınırlı kalmıştır (Berkes, 1942, s. 140-145). 1940’larda ve 1950’lerin başında yayımlanan bu çalışmalarda Türkiye’deki köylerde hanelerin geniş aile hayatının hâkim olduğu görüşü egemendi. Berkes’in 1942 yılında Ankara’nın köylerinde yaptığı çalışmasında haneler üç kuşağın oluşturduğu ataerkil geniş ailelerden meydana gelmekteydi. Çocuklar ancak evlenerek baba evinden ayrılmaktaydılar. Hane, babanın ölümüne kadar oğulların evlenmesi ve torunların doğmasıyla giderek büyümekteydi. Babanın ölümünden sonra oğullar sahip oldukları malları bölüştürmekte ve birbirlerinden ayrılarak başka evlerde oturmaya başlamaktaydılar. Ayrıca babanın vefatından sonra oğullar kendi çekirdek ailesini kurmakta ve bu çekirdek ailelerin her biri kendi oğulların evlenmesiyle geniş aile biçimini almaktaydı. Anneler ise en iyi anlaştığı oğlu ve gelininin evini seçerek onlarla birlikte kalmaktaydı. Büyük baba sağ olduğu müddetçe haneye hükmederdi (Berkes, 1942, s. 122-129).

Sonuç

Geleneksel bakım modeli olan aile yanında bakımın yerine kurum bakımına bırakılan yaşlının modernleşme sürecinde ortaya çıkan bireyselleşmenin etkisi olduğu görülmektedir. Öyle ki kent yaşamında çekirdek aile formatında ikamet eden anne baba ve çocuk dışında başka birine yaşam alanının olmaması ayrıca çalışma hayatına dahil olan kadının evde kalacak olan yaşlıya bakma olanağının olmaması huzurevine yönelmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Yaşlı bakımını üstlenen ailenin bu önemli üyesine bakamayacak duruma gelmesinde bakımın huzurevinde yapılmasını içeren farklılaşmaların ortaya çıkmasını ve de ivme kazanmasına neden olmuştur. Araştırmanın konusu kapsamında bu yeni toplumsal düzenin kuramla ilgili hangi yönlerden benzerlik ve farklılık taşıdığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yaşamdan geri çekilme teorisi gereği yaşlının kendi kabuğuna bürüneceği savı yaşlıyı pasif konuma getirmekte ve yaşlının bu durumu kabullenmesi için emeklilik gibi yasal düzenlemelerin yapılmasını şart koşmaktadır. Ancak yaşlı birey emekli olmasına rağmen çalışmaya devam etmekte ayrıca üretmeye dahil olmayı isteyebilmektedir. Bu nedenle bu teori güçten düşen bir yaşlıyı tasvir etse de esasında yaşlının yaşamdan geri çekilmediği yapılan farklı araştırmalarda ortaya çıkarılmıştır. Haliyle yaşlı kişi huzurevinde yaşamını sürdürse dahi yaşamla bağıını kesmemekte ve yaşamına bir şekilde bir değer katmaktadır.

Psikososyal gelişim yaşam boyu farklı dönemler ihtiva etmektedir. Her dönemde psikososyal krizler görülebilir. Önemli olan bunu verimsizliğe karşı üretkenliğe çevirmektir. 65+ yaş için de bu durum söz konusudur. Haliyle yaşamdan geri çekilme teorisinin aksine yaşlının mevcut yaşını ve fiziksel gerilemesini kabullenerek bu durumda yaşama ne katabileceğine bakılmalıdır. Huzurevine yerleşse bile yaşlı bireyin manevi destek alarak yaşama ne katacağını görmesi gerekebilir. Böylece yaşama sırtını çevirmek yerine yaşama ne katarımla enerjik ve verimli bir duruma gelebilir. Böylece emeklilik, hayatın sonlanması olarak değil, çalışma hayatına ara vermek olarak algılanacaktır. Öyle ki yaşam süreklilik arz etmektedir. Haliyle huzurevleri ölümden önceki son durak değil huzurevlerine yaşlının verimli olabileceği farklı bir mekân olarak bakılmalıdır (Eryılmaz, 2012, s. 62-65). Yaşlanan kişi ölümlle yüz yüze geleceğini bilir, yine de günlük olaylar ve yaşamın süreceğini bilmelidir (Tarhan ve Kılıç, 2012, s. 103-105). Bilişsel, ahlaki ve dini gelişim açısından insanlarla iletişim önemlidir; böylece yetişkinler rol model olur. Yetişkinlikte bireysel değerler, yaşlılıkta bütünlük ve güven duygusu, tecrübe paylaşımı olması beklenir (Gürses ve Kılavuz, 2011, s. 153-165).

Modern toplumlarda görünürlüğü artan ve ivme kazanan kurum bakımı uygulamalarında göz ardı edilen önemli bir husus manevi bakım olmuştur. Özellikle yapısal değişimlerde ihtiyacı çok duyulan manevi destek gibi maddi olmayan bir unsurun bu yeni duruma adapte olma da önemli bir fonksiyonu icra edeceği anlaşılmıştır.

Yaşlı birey, manevi yönden bir doymuşluk hissine büründüğünde daha mutlu olacaktır. Geçmiş bugüne getirmek imkânsızdır. Haliyle eksik bırakılan manevi hizmet bölümüne ivme katılmalıdır. Yakın geçmişte göz ardı edilen maneviyat vurgusu kurumsal yapıların hizmet bölümlerinde yerini almalıdır. Manevi destek uzmanlarının hastanelerde, huzurevlerinde, çocuk bakımevlerinde ve dezavantajlı bireyin olduğu her yerde daha fazla görev alması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akay, M.; Şahin, Z. (2017). Türkiye’de Ve Dünyada Hastane Hizmetleri Bağlamında Manevi Bakım. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi, http://www.multicongress.net/2018Multicongress/Ornek_Calisma.pdf.
- Altan, Ö. Z. (2010). Sosyal Politika. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Albayrak, Ş. (2018). ABD’de Din-Devlet İlişkileri. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ardahan, M. (2010). Yaşlılık ve Huzurevi, Ankara: Aile ve Toplum Yıl: 11 Cilt: 5 Sayı: 20 Ocak-Şubat-Mart, ISSN: 1303-0256.
- Aydınalp, H. (2012). Gerede’de Dini Hayat din Kurumu Üzerine Sosyolojik bir Araştırma. Bolu: Gerede Belediyesi Kültür Yayınları.
- Aygül, A. (2009). Yaşlılarda Sosyal ve Manevi Bakım. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE).
- Baran, G. Ve Çoban, S. (2012). Kuramsal Açından Kuşaklar Arası Dayanışma: Yaşlı-Genç İlişkileri, S.189-204 (Metin, Ayhan; Özmete, Emine, Vd. Der. A.G.E. 2012,) Ankara.
- Baumann, Z. (1999). Çalışma, Tüketici ve Yeni Yoksullar. Çev: Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Baumann, Z. (2005). Bireyselleşmiş Toplum. Çev: Yavuz Alagon, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Berkes, N. (1942). Bazı Ankara Köyleri Üzerine Araştırma. Ankara: Uzluk Yayınevi.
- Biröl, L. (1993). Yaşlılık Ve Yaşlı Hasta Bakımı. Ankara: İç Hastalıkları Hemşireliği, Geliştirilmiş IV. Baskı
- Boratav, K. (1980). Tarımsal Yapılar Ve Kapitalizm, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2016). Aile Sosyolojisi. İstanbul: Açılım kitap Yayınları.
- Danış, M. Z. (2009). Türkiye’de Yaşlı Nüfusun Yalnızlık Ve Yoksulluk Durumları Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları Açısından Çıkarımları. Toplum Ve Sosyal Hizmet Dergisi, Sayı. 1.
- Danış, M. Z. (2006). Toplum Temelli Bakım Anlayışı, Özveri Dergisi, <http://www.ozida.gov.tr/ozveri/ov3/ov3trbakim.htm>
- Davarcı, M. (2008). Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin Sosyalleşmesine Etkisi. Y. Lisans Tezi, Çukurova Ü. SBE, Felsefe Ve Din Bilimleri ABD, S.1-114.
- Doğan, B. (2007). Yönetim ve Örgüt Kuramlarının Tasnifinde Modern ve Postmodern Ayrımı. İstanbul: Marmara Ün. İ.İ.B.F. Dergisi, C. XXIII, Sayı: 2
- Durak, Mithat, (2012). Yaşlılık Döneminde Psikososyal Ve Bilişsel Gelişim. İstanbul: Açılım Kitap.
- Durgun, B., Tümerdem, Y. (1999). Kentleşme ve yaşlılara sunulan hizmetler. Ankara: Geriatri, 2: 115-120.
- Dönmezer, S. (1999). Toplumbilim. 12. baskı, İstanbul: Beta Yay.
- Ersanlı, E. (2008). Yaşlıya Bakım Hizmetleri, Psikolojik, Sosyal Ve Bedensel Açından Yaşlılık. Ankara: Pegem Akademi

- Eryılmaz, A. (2012). Bir Yaşam Dönemi Olarak Yetişkinlik: Tanımı, Ölçütleri Ve Kuramları. S.49-84 (Ed. Bacanlı, Hasan & Işık Terzi, Şerife, 2012, „Yetişkinlik Ve Yaşlılık: Gelişimi Ve Psikolojisi“, B.1/2. İstanbul: Açılım Kitap.
- Giddens, A. (1992). Modernliğin Sonuçları. Çev: Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji. Çev: Hüseyin Özel ve Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınları.
- Göksoy, T. (2004). Geriatrik Rehabilitasyon. Ankara: Klinik Aktüel Tıp, Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, 4:39-47.
- Günay, Ü. (1999). Erzurum Ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Güler, Ç. (1998). Yaşlılıkta Tanımlar Ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler. Ankara: Geriatri, 1:105.
- Güngör, Ö. (2012). 1. ve 2. Nesil Türk Gençlerinin Ailede Dini Sosyalleşmeleri: New Jersey, USA Örneği. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- Güran, N. (1983). Çocuklar için Kurum Bakımı ve Sosyal Hizmet. Prof. Dr. İbrahim Yasa'ya Armağan, Ankara: AÜ. SBF Yay, Ayrı Basım.
- Gürses, İ. & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklar Arası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. Bursa: Uludağ Üniversitesi İ. F. Dergisi, 2011, C.20, S.2, S.153-166
- Hökelekli, H. (1991). Ölüm Ve Ölüm Ötesi Psikolojisi. Bursa: Uludağ Üniversitesi İ. F. Dergisi, Sayı:3, C:3, S.151-165
- İlhan, T. (2012). Orta Yetişkinlik Döneminde Psikososyal Ve Bilişsel Gelişim. S.239-272 (Ed. Bacanlı, Hasan & Işık Terzi, Şerife, Yetişkinlik Ve Yaşlılık: Gelişimi Ve Psikolojisi, 2012, B.2/6, Açılım Kitap, İstanbul)
- İnce, A. (2013). Elli ve Üzeri Yaş Grubundaki Üniversite Mezunlarında Dini Hayat. Toplum Bilimleri Dergisi, Ocak – Haziran.
- Kalın, İ. (2013). Akıl ve Erdem. İstanbul: Küre yayınları.
- Kalınkara, V. (2011). Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Kandiyoti, D. (1984). Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı bir Yaklaşım [Change and continuity in family structure: A comparative approach], In T. Erder (Ed.), Türkiye'de ailenin değişimi: Toplumbilimsel incelemeler [The change of family in Turkey: Sociological investigations] (pp. 15-33). Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği
- Kara, B. (2008). Sosyal Haklar ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler, Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagül, A. (2012). Manevi Bakım, Anlamı, Önemi, Yöntemi Ve Eğitimi: Hollanda Örneği. İstanbul: Dini Araştırmalar Dergisi, Ocak-Haziran 2012, Sayı: 40
- Kayıklık, H. (2011). Din Psikolojisi: Bireysel Dindarlık Üzerine. Adana: Karahan Kitabevi.
- Kıray, M. (1984). Büyük Kent ve Değişen Aile. Türkiye'de Ailenin Değişimi (der.T.Erder), Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Köktaş, M. E. (1993). Türkiye'de Dini Hayat -İzmir Örneği-. İstanbul: İşaret Yayınları.

Kumar, K. (2013). Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları. Çev: Mehmet Küçü. Ankara: Dost Kitabevi Yayınlar.

Mcfadden, S. H. (2013). Bağlantı Noktaları: Gerontoloji Ve Din Psikolojisi. Çev. Ece Erbuğ, S.333-359 (Der. Paloutzian, Raymond F. & Park, Crystal L. A.G.E. 2013, C.1, B.2/9. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Müftüler-Baç M , Cihangir D . The United States And The European Union: Transatlantic Relations, Multilateralism And International Stability. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi. 2016; 24(1): 68-43.

Onur, H. ve Koyuncu, B. (2004). Hegemonik Erkekliğin Görünmeyen Yüzü: Sosyalleşme Sürecinde Erkeklik Oluşumları ve Krizleri Üzerine Düşünceler, Toplum Ve Bilim, 101, 31-50.

Özen, S. (1996). Kentleşme Sürecinde Ailede Kuşaklararası İlişkiler. İzmir: Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 86

Özbay, F. (2015). Aile, Kent Ve Nüfus. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parsons, T. ve Bales, R. F. (1955). Family, Socialization And Interaction Process, The Free Press, New York.

Parsons, T. (1959), The Social Structure Of The Family, Thefamily, It's Function And Destiniy (Ed). Ruth Manda Anshen, Harper Brothers Publishers, New York.

Sayın, Ö. (1990). Aile Sosyolojisi. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Selvi, Ö.; Ünal, N. (2008). Evde Bakım ve Tedavi, Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi, cilt:6, sayı:4

Seyyar, A. (2001). Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele. İstanbul: Türdav Yay.

Seyyar, A. (2004). Sosyal Siyaset Terimleri. İstanbul: Beta Basım yayın.

Seyyar, A. (2007). Bakıma Muhtaç Özürlülere Dönük Manevi Bakım Uygulamaları. Ankara: I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C. 2

Seyyar, A. (2015). Manevi Sosyal Hizmetler. İstanbul: Rağbet Yay.

Seyyar, A. (2015). Sosyal Hizmetlerde Bakım Terimleri. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Sezen, Y. (1993). Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı. İstanbul: M.Ü.4.F.V. Yay.

Slattey, Martin, (2007). Sosyolojide Temel Fikirler. Çev. Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Swingewood, A. (2010), Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev: Osman Akınhay), Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.

Şafak, E. Ve Bayık, A. (2004). Hemşirelik ve Manevi Bakım. Sivas: C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi

Şenol, D.; Erdem, S. (2017). Yaşlılık Ve Yaşlı Kadınlarda Huzurevi Algısı: Nitel Bir Çalışma. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 7, Sayı 2, Oca 2017.

Talu, N. (2010). Modernlik söylemi: endişeli bakışlarda modern birey. Metu Journal Of The Faculty Of Architecture, (27:2) 141-171.

Tufan, İ. (2010). Gerontolojiye Giriş. Antalya: Gore Yayınları.

- Üçok, A. (2018). Yaşlılıkta Aktivite Kuramı İle Yaşamdan Kopma Kuramının Karşılaştırılması. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı: 56
- Yavuz, S; Yücesahin, M. (2012). Türkiye’de Hane halkı Kompozisyonlarında Değişimler ve Bölgesel Farklılaşmalar. Ankara: Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2012, C.15, S.1.
- Yılmaz, M. (2011). Holistik Bakımın Bir Boyutu: Spiritualite, Doğası Ve Hemşirelikle İlişkisi. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 14 (2), 61-70.
- Wagner, P. (1996). Modernliğin Sosyolojisi. Çev: Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Wallance, Ruth Ve Wolf, Alison (2012). Çağdaş Sosyoloji Kuramları, Çev: Leyla Elburuz, M. Rami Ayas), İzmir: Punto Yayınları.